

**מודל אינטגרטיבי להסבר היעדויות, ניידות
פנימית ועזיבת המערכת בקרב מורים בישראל**

חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

דוד מעגן

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

שבט, תשע"ז

רמת גן

תקציר

במערכת החינוך בישראל, קיימת תופעה נרחבת של ניידות מורים מבית ספר לבית ספר (ניידות פנימית) ואף עזיבת המערכת לחלוטין. בנוסף לכך, שיעור ניכר מימי העבודה של מורים אינו מנוצל עקב היעדרות מעבודה. מעבר לעלויות התקציביות הגבוהות הכרוכות בכך, לתופעות אלה השלכות שליליות על היבטים שונים של איכות ההוראה ותפוקות המערכת.

מטרת המחקר הינה כפולה: (א) בהתבסס על גישות תיאורטיות ופרספקטיבות מחקריות שונות, לפתח מודל אינטגרטיבי-מערכתי להסבר היעדרויות, ניידות פנימית ועזיבת המערכת בקרב מורים (ב) בהמשך לכך, לבדוק את התקפותו של המודל באמצעות מעקב אורך למשך חמש שנים. רציונל המחקר מבוסס על ההנחה כי תופעות אלה קשורות למכלול גורמים ברמות השונות, אשר עשויים להשפיע באופן שונה על כל אחד מהמשתנים הנ"ל. המודל מנסה להסביר תופעות אלה בהתבסס על מכלול של גורמים אישיים של המורים, גורמים ארגוניים של בתי הספר וגורמים מבניים של המערכת, הבדלים בגורמי ההסבר בין ניידות פנימית לעזיבת המערכת ומערך הקשרים שביניהם, מתוך שאיפה לספק הסבר מקיף וכולל לתופעות אלה.

אוכלוסיית המחקר כללה את כלל המורים בחינוך היסודי, חטיבות הביניים וחטיבות עליונות במערכת החינוך בישראל, בשילוב מקורות מידע נוספים, על מאפייני בתי הספר, התלמידים והישגיהם ומאפיינים גיאוגרפיים וסוציו-כלכליים של יישובי בתי הספר. בסיס הנתונים ששימש למחקר, התבסס על מאגרי המידע של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ניתוח הנתונים נעשה באמצעות ניתוחי רגרסיה לוגיסטית (*Multinomial Logistic Regression*) ובאמצעות ניתוח רב-רמות (*MLA-multi-level analysis*).

ממצאי המחקר מספקים תמיכה רחבה למודל המחקר האינטגרטיבי, למערך הקשרים בין היעדרויות ומרכיבי הניידות ובין ניידות פנימית לעזיבת המערכת. באופן מפורט נמצא כי למרבית הגורמים ברמת הפרט, הארגון והמערכת, קשר מובהק עם היעדרויות מורים, ניידות פנימית ועזיבת המערכת. לגורמים ברמת הפרט, יכולת הסבר גבוהה לגבי היעדרויות ועזיבת המערכת ואילו לגורמים ברמת הארגון, יכולת הסבר גבוהה לגבי ניידות פנימית. כמו כן, ממצאי המחקר מספקים תמיכה רחבה להנחה בדבר הבדלים בגורמי ההסבר בין ניידות פנימית לעזיבת המערכת ונמצא כי מורים העוברים לבתי-ספר אחרים מבססים החלטתם על גורמים שונים מאשר מורים העוזבים את המערכת. בנוסף לכך, נמצא כי להיעדרויות מורים קשר חיובי עם הסיכוי לעזיבת המערכת ומעבר לבי"ס אחרים ואילו לניידות פנימית (מוקדמת), נמצא קשר שלילי עם הסיכוי לעזיבת המערכת ולעומת זאת קשר חיובי עם הסיכוי לעבור לבית ספר אחר שוב.

עוד נמצא כי לתופעות אלה של היעדרויות מורים, ניידות פנימית ועזיבת המערכת, קשר מובהק עם הישגי התלמידים במערכת וכי בבתי ספר המאופיינים בתלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך והישגים נמוכים, היקף ההיעדרויות והניידות של מורים גבוהים יותר. לגבי מורים חדשים נמצא כי המנבאים החזקים ביותר לגבי ניידות פנימית ועזיבת המערכת הינם היקף שעת עבודה, התמחות בהוראה, השכלה אקדמית עם הכשרה להוראה והישגים בבחינה הפסיכומטרית.

באופן מפורט נמצא, כי לגורמים ברמות השונות יכולת הסבר שונה בין ניידות פנימית לעומת עזיבת המערכת. בנוסף לכך, נמצאו הבדלים במרבית גורמי ההסבר, בין ניידות פנימית לעומת עזיבת המערכת. לגורמים ברמת הפרט יכולת הסבר גבוהה לגבי עזיבת המערכת בהשוואה למעברי ביי"ס ואילו לגורמים בסביבת בית הספר, יכולת הסבר גבוהה לגבי מעבר לבתי ספר אחרים בהשוואה לעזיבת המערכת. ממצאי המחקר מעלים מערכת קשרים נרחבת בין התופעות הנחקרות. נמצא כי להיעדרות מורים קשר עם ניידות בכלל, בין אם למעבר לבתי-ספר אחרים ובין אם לעזיבת המערכת וכי מורים הנעדרים יותר, צפויים לעזוב יותר את בתי הספר שלהם. כמו כן נמצא כי ניידות פנימית, קשורה בהמשך לנטייה לניידות פנימית חוזרת מחד ומנגד לנטייה לעזוב פחות את המערכת.

לגבי היעדרויות נמצא כי קיימת חשיבות להכללת היעדרות מוקדמת, אשר נמצאה כמנבא החזק ביותר לגבי היעדרות נוכחית. כמו כן, נמצא כי בעלי תפקיד ניהולי נוטים להיעדר פחות משמעותית, זאת למרות היקף שעות עבודה גדול יותר בהשוואה למורים מן השורה. לגבי היקף גמולי השתלמות ורמת השכלתם/הכשרתם של מורים, נמצא כי מורים המבצעים יותר השתלמויות במקצוע ומורים בעלי הכשרה מלאה להוראה (תואר אקדמי ותעודת הוראה), נוטים להיעדר פחות. עוד נמצא כי למורים עם היקף שעות עבודה קטן יותר, סיכוי גדול יותר לעזוב את המערכת ומנגד לבעלי היקף גמולי השתלמות גבוה יותר סיכוי קטן יותר לעזוב את המערכת.

לגבי מורים חדשים קיימת חשיבות להתייחסות להבדלים בגורמי ההסבר בין ניידות פנימית לעזיבת המערכת. לגורמים בסביבת בית הספר נמצא קשר עם מעבר בית ספר לעומת היעדר קשר עם עזיבת המערכת. מנגד למאפייני התעסוקה של מורים חדשים, נמצא קשר משמעותי יותר עם עזיבת המערכת לעומת מעבר לבתי ספר אחרים. כמו כן נמצא כי למורים חדשים במערכת נטייה גבוהה לעבור בתי ספר בתחילת הקריירה. נמצא כי ככל שהיקף שעות העבודה של מורים חדשים גבוה יותר, כך פוחת הסיכוי שלהם לעזוב את המערכת וגם לעבור בית ספר. עוד נמצא כי מורים חדשים שעברו שנת התמחות, נוטים פחות לעזוב את המערכת מחד ומאידך נוטים יותר לעבור בית ספר.

לממצאי המחקר השלכות ברמה התיאורטית, היישומית והמתודולוגית. מבחינה תיאורטית, המחקר מספק הסבר רב ממדי, מקיף ואינטגרטיבי להיעדרויות מורים, ניידות פנימית ועזיבת המערכת, להבדלים בין מרכיבי הניידות ולמערך הקשרים שבין תופעות אלה. מבחינה יישומית, ממצאי המחקר מספקים כיוונים אפשריים למקבלי החלטות בניסיון לצמצם השפעות לא רצויות של תופעות אלה על המערכת ועלויות כספיות הנובעות מהן. מבחינה מתודולוגית, ממצאי המחקר מדגישים את חשיבות ההתבססות על ניידות בפועל על פני "כוונות לניידות" ונחיצות השימוש במעקבי אורך על פני מספר שנים, על מנת לקבוע עזיבת המערכת בניגוד להפסקות קריירה זמניות.